

PORVOO JA MEISSEN: KAKS OLULIST SAMMU ANGLIKAANI JA LUTERLIKE KIRIKUTE SUHETES

VEIKO VIHURI

20. sajand lõppes oikumeenilise liikumise jaoks mitme olulise edasisammuga. Laialdast huvi ja tähelepanu on pälvinud luterlaste ja rooma-katoliku kiriku ühisavaldus õigeksmõistuõpetusest 1999. aastal. Selle ümber möllanud kirgedele vaatamata on tegemist väga olulise ja edasiviiva oikumeenilise dokumendiga. Kuid tõelisest läbimurdest kirikutevahelistes suhetes saab kõneleda hoopis mujal. Nimelt on käegakatsutavate tulemusteni teel nähtava ühtsuse poole jõudnud luterlaste ja anglikaanide dialoog nii Põhja-Euroopa kui Põhja-Ameerika ruumis. 1988. aastal valmis Inglise Kiriku ning Ida- ja Lääne-Saksmaa evangeelsete kirikute kõneluste tulemusena Meisseni Ühisavalduse (*Meissen Common Statement*) nime kandev dokument. Selles sisalduv Meisseni Deklaratsioon kirjutati alla 1991. aastal Londonis Westminster Abbey's. Kuigi sellega ei jõutud veel täieliku kirikuosaduseni, oli nähtava ühtsuse suunas astutud väga oluline samm.

Aasta pärast Meisseni dokumendi valmimist algasid teoloogilised kõnelused Briti saartel asuvate anglikaanikirikute ja Põhja- ning Baltimaade luterlike kirikute vahel, mis viisid

nähtava kirikuosaduse loomiseni. 1992 valmis Soomes Järvenpääal Porvoo Ühisavalduse (*Porvoo Common Statement*) lõplik tekst, mille osaks olev Porvoo Deklaratsioon (*Porvoo Declaration*) allkirjastati pidulikult Trondheimi katedraalis Norras, Tallinna Toomkirikus ning Westminster Abbey's 1996. aastal, pärast dokumendi heakskiitmist osaluskirikute poolt. Siiani on Porvoo deklaratsiooni allkirjastamisest teatud põhjustel hoidunud Taani ja Läti luterlikud kirikud. Hiljem on Porvoo protsessiga liitunud Hispaania ja Portugali anglikaani kirikud.

Ameerika Ühendriikides on sarnaseid kõnelusi pidanud Evangeelne-Luterlik Kirik Ameerikas (ELCA) ja Episkopaalikirik (ECUSA — anglikaani kiriku nimetus USA-s), Kanadas sealne luterlik ja anglikaani kirik. ELCA ja ECUSA analoogne dokument *Called to Common Mission*, mis näeb ette täieliku kirikuosaduse loomise mõlema kiriku vahel, kiideti vaatamata pingelisele sisediskussioonile luterlaste poolt heaks 1999. aastal ja episkopaalkiriku poolt aastal 2000.

Käeolev artikkel on mõeldud sissejuhatuseks anglikaanide ja luterlaste dialoogi teoloogilisse problemaatikasse, silmas pidades viimase aja olulisemaid saavutusi ning seni lahenduseta jäänud küsimusi. Kuna Porvoo Ühisavaldust võib pidada läbimurdeks anglikaani ja luterlike kirikute suhetes Põhja-Euroopa ruumis ja see puudutab otseselt ka meid, siis alustangi sellest.

MILLEST PORVOO DOKUMENT KÕNELEB?

Porvoo Ühisavaldus (PCS) toetub ühelt poolt varasematel anglikaani ja luteri kirikute kõnelustel saavutatule. Juba enne Teist maailmasõda sõlmis Inglise Kirik (*Church of England*) Rootsi, Soome, Eesti ja Läti luterlike kirikutega kokkulepped piiratud armulauaosaduse ning vastastikuse osaluse kohta piiskoppide ametissepühitsemisel. 1950ndatel järgnesid samasisulised kokkulepped Norra, Taani ja Islandi

kirikutega. Seitsme- ja kaheksakümnendatel on anglikaanide ja luterlaste ühistööna valminud ridamisi dokumente nagu Pullachi Avaldus (1973), Helsingi Avaldus (1983), Cold Ashi Avaldus (1983) ja Niagara Avaldus (1987). Teisalt on arvesse võetud kummagi poole dialoogi teiste kirikutega (sh rooma-katoliku ja õigeusu kirikutega) ja muid olulisi oikumeenilisi dokumente, näiteks Lima tekst “Ristimine, armulaud, vaimulik amet” (BEM, 1982).¹ Oluline on sealjuures, et teiste dialoogide tulemusi on Porvoo protsessis rakendatud praktikas.

Mida siis Porvoo Ühisavaldus sisaldab? Tekst algab kaasaegse olukorra ning kiriku missiooni ja ülesannete kirjeldamisega. Teine peatükk esitab ühise arusaama kiriku olemusest ja ühtsusest. Tervelt kaheteistkümnnes punktis loetleb dokumendi 3. peatükk tõekspidamisi, mis on ühised anglikaanide ja luterlaste usus. Pooled peavad kanoonilist Pühakirja piisavaks, inspireeritud ja autoriteetseks üles tähenduseks ja tunnistuseks Jumala ilmutusest, võtavad omaks kiriku usu läbi aegade, nagu see on kirja pandud Nikaia-Konstantinoopoli ja Apostlikku Usutunnistusse, tunnistavad põhilisi triniteedi ja kristoloogilisi dogmasid. Konfirmatsioonipraktikas nenditakse küll teatud erinevusi, kuid samas kinnitatakse Kristuse ihu ja vere reaalsuulise armulaua ning peetakse sõna ja sakramendi ametit Jumala seatuks. Kõige selle põhjal võib kõneleda ulatuslikust üksmeelest kristliku usu fundamentaalküsimustes. 4. peatükk “Piiskopiamet kiriku apostlikkuse teenistuses” käsitleb

---

¹ Kuna käesolevas artiklis tsiteeritud oikumeenilised dokumendid on avaldatud ja kättesaadavad nii trükitud kujul kui mitmel puhul ka internetis, siis olen loobunud viitama konkreetsele väljaandele või veebileheküljele. Viited on tähistatud vastava peatüki või paragrahvi numbriga ja vajaduse korral dokumendi ingliskeelse nimelühendiga. Porvoo Ühisavaldust on tsiteeritud A. Laatsi ja T. Pädami tõlke järgi väljaandest: *Kõnelused Briti ja liri anglikaani kirikute ning Põhjamaade ja Baltimaade luterlike kirikute vahel: Porvoo Ühisavaldus* (Tallinn: EELK Konsistooriumi kirjastus, 1996). Meissen'i Ühisavalduse ja teiste dokumentide tsitaadid olen tõlkinud ise.

ülevaatamise ametiga (*episkope*) seotud problemaatikat ning sõnastab konsensuse selles küsimuses. Viimane, 5. peatükk, kannab pealkirja “Suurema ühtsuse poole” ning sisaldab tegelikult Porvoo Deklaratsiooni — dokumendi, mis kõnelustel osalenud kirikute poolt vastu võeti ning pidulikult allkirjastati. Selles tunnistavad allakirjutanud kirikud üksteist kui “kirikuid, mis kuuluvad Jeesuse Kristuse Ühte Pühasse Katoliiklikku ja Apostlikku Kirikusse” ja kus “jutlustatakse autentselt Jumala Sõna ning toimetatakse õigesti ristimise ja armulaua sakramente”. Võetud kohustuste hulgas olgu nimetatud kõikide osaluskirikute liikmete pidamine “meie oma kiriku liikmeiks” ja nende pastoraalne teenimine, vaimulike vastuvõtmine kiriku ameteisse ilma ümber ordineerimata, piiskoppide osalemine uute piiskoppide ordineerimises, aga ka kohustus süvendada suhteid kahe osaduskonna vahel maailma teistes regioonides ning edendada laiemalt oikumeenilist liikumist.

PORVOO JA VAIMULIK AMET

Vaimulik amet ja kiriku apostlik järjepidevus² on Porvoo dokumendi keskne teema. Seda küsimust on käsitletud juba 3. peatükis nende punktide loetelus, milles nii anglikaani kui luterlikud kirikud on ühisel seisukohal. Esmalt väljendatakse seal veendumust, et kõik kiriku liikmed on kutsutud osalema kiriku apostlikus missioonis. Ordineeritud vaimulikkond on selleks, et teenida kogu Jumala rahvast. Sõna ja sakramendi amet on Jumala seatud ja Tema kingitus oma kirikule. Samas on ordineeritud vaimulikud, nagu kõik kristlased, seotud nii Kristuse kui kiriku preesterlusega.³ Olu-

---

² Selle kohta, mida mõista kiriku apostliku usu ja järjepidevuse all, vt näiteks Juha Pihkala, “Apostolisen uskon tunnustaminen nykyajassa”, *Teologinen Aikakauskirja* 1 (1993), 17-27.

³ PCS 32j; BEM, “Ministry,” 17.

liseks tuleb pidada seisukohta, et “piiskopi, presbüteri ja diakoni kolmekordset ametit võib tänapäeval vaadelda kui soovitud ühtsuse väljendust, ühtlasi vahendit selle saavutamiseks”.⁴

Teoloogiliselt olulisim on Porvoo Ühisavalduse 4. peatükk “Piiskopiamet kiriku apostlikkuse teenistuses”. Selles sisaldub kogu Porvoo dokumendi tuum. Siin on põhjalikult käsitletud ajaloolise piiskopiameti küsimust, mis on seni põhjustanud poolte vahel erinevaid arvamusi. Teatavasti on anglikaani kirikud alates 1888. aasta Lambeth-konventsist kõnelustel teiste kirikutega lähtunud neljast printsiibist, millest üks (Pühakirja kui ainsa autoriteetse usunormi, vanakiriklike usutunnistuste ja Kristuse enese seatud sakramentide kõrval) on ajalooline piiskopiamet.⁵ Siin peitub ka põhjus, miks Inglise Kirik pidas võimalikuks esmalt armulauaosadusse astuda apostliku suktsessiooni säilitanud Rootsi ja Soome luterlike kirikutega ning Uppsala peapiiskopi Nathan Söderblomi kaudu 1920ndatel aastatel piiskopiameti taastanud Eesti ja Läti kirikutega. Samas kinnitasid toonased luterlastest kirikujuhid, et vaatamata ajaloolise episkopaadi säilimisele nende kirikuis ei etenda piiskopiameti *successio apostolica* printsiip luterlikus teoloogias kuigi tähtsast osa.⁶ Seitsme- ja kaheksakümnendatel aas-

---

⁴ PCS, 32j; vrd BEM, “Ministry,” 22.

⁵ Ajaloolise piiskopiameti (*historic episcopate*) kui spetsiifiliselt anglikaani mõiste tõi 1870. aastal käibesse ameerika episkopaalkiriku prester William Reed Huntingdon, kes sõnastas ka kolm esimest printsiipi. Ajalooline episkopaat märgib piiskopiameti katkematut suktsessiooni alates apostlikust ajast üle reformatsoonisündmuste kuni tänasesse päeva — järjepidevus, milles anglikaani kirik näeb end seisvat.

⁶ Tuntud on Rootsi piiskoppide seisukohavõtt kirjast Lambeth-konventsile 1922. aastal, kus kolmeastmelist vaimulikku ametit ei nähta seatuna *de iure divino* ja seetõttu ei omistata “otsustavat kaalu ei vaimuliku ameti doktriinile üldiselt ega sellele, mida tavaliselt nimetatakse piiskoppide apostlikuks suktsessiooniks...” — G. K. A. Bell, ed, *Documents on Christian Unity 1920-24* (London: Oxford University Press, 1924), 187-188.

tatel peetud kõnelustel on luterlaste ja anglikaanide nii ülemaailmses kui regionaalsetes dialoogides selle teema juurde naastud ning saavutatud kokkulepped on aidanud ka Porvoo Ühisavaldusele teed sillutada.⁷

Porvoo dokumendi teoloogiline argumentatsioon on järgmine. Ajaloolise episkopaadi ja apostliku järjepidevuse probleemi käsitletakse lähtudes mitte nn mehhaanilise suhtsessiooni teooriast, vaid kogu kiriku apostlikkuse printsiibist. Apostlikkus on kogu kiriku tunnusjoon: “Kirik elab järjepidevuses apostlite ja nende kuulutuse suhtes”.⁸ Porvoo tekst näeb vaimuliku ameti apostlikku järjepidevust kogu kiriku apostlikkuse kontekstis: “Kiriku kui terviku apostlikkuse raames on vaimuliku ameti apostlik suhtsessioon see, mis teenib ja on keskmeks järjepidevusele kirikus, tema elule Kristuses ja ustavuses apostlite poolt edasi antud Jeesuse sõnadele ja tegudele”.⁹ Vaimulik amet on seatud Kristuse poolt ning edasi antud apostlite kaudu: “Kiriku jätkuvaks hüvanguks on Jumal andnud apostliku ameti, mille rajas meie Issand ja mida on kandnud edasi apostlid. Ordineeritud vaimulikkonna peamine ülesanne

---

⁷ Olulisematest olgu näiteks mainitud *The Pullach Report* (1973), *The Helsinki Report* (1982) ja *The Niagara Report* (1987), mis otsivad lähenemist sellistes küsimustes nagu kiriku apostlikkus, vaimulik amet, apostlik suhtsessioon ja ajalooline episkopaat. Veel Helsingi Avalduses nendivad pooled, “et piiskoppide ajaloolise suhtsessiooni küsimuses püsib meie vahel eriarvamus, kuna anglikaanid ei või kujutleda mistahes orgaanilist kirikuosadust ilma ajaloolise episkopaadita, luterlikud kirikud ei saa aga omistada ajaloolisele episkopaadile orgaanilise kirikuühitsuse saavutamiseks samasugust tähtsust...” Samas öeldakse, et luterlikud teoloogid ja kirikud üha enam valmis hindama piiskoplikku suhtsessiooni Lima dokumendi sõnadega kui “kogu Kiriku elu apostlikkuse märki”, lükates aga tagasi mistahes väited luterliku vaimuliku ameti mittekehtivuse kohta, kuni piiskoplik suhtsessioon pole veel taastatud. (43) Niagara Avaldus on juba täiesti pühendatud ülevaatamise ameti (*episkope*) teemale ja suudab formuleerida laiaulatusliku konsensuse selles küsimuses.

⁸ PCS, 36; vrd BEM, “Ministry,” 34.

⁹ PCS, 40.

on koguda kokku ja ehitada üles Kristuse ihu, kuulutades ja õpetades Jumala Sõna, pühitsetes sakramente ning juhtides koguduse elu jumalateenistusel, missioonis ja hooltkandvas teenimises”.¹⁰

Kõneledes piiskopiameti ajaloolisest järjepidevusest, kasutab Porvoo dokument märgi (*sign*) mõistet, ja nimelt kolmes tähenduses: “Kirik kui tervik on märk Jumalariigist, ordinatsioonitoiming on märk Jumala ustavusest oma kirikule, eriti seoses tema missiooni ülevaatamisega. Piiskopi ordineerimine ajaloolises suhtsessioonis (st teadlikus järjepidevuses apostlitega) on samuti märk”.¹¹ Anglikaani teoloog Mary Tanner on nimetanud märgi-kontseptsiooni Porvoo teoloogilise argumentatsiooni jaoks fundamentaalseks. Piiskoppide ajalooline ametijärglus, mille nähtavaks ja toimivaks märgiks (*effective sign*) on käte pealepanemine, viitab üheltpoolt Jumala töotustele ja teisalt tähistab kiriku ustavust oma apostlikule kutsumusele.¹²

Luterlaste jaoks on vahest oluline, et Porvoo Ühisavaldus ei käsitle piiskopiameti ajaloolist suhtsessiooni kui kiriku apostliku ja ehtsa usu garantiid. Dokumendis on selgelt öeldud: “Ajaloalise episkopaalse suhtsessiooni märgi kasutamine ei taga veel iseenesest kiriku ustavust apostliku usu, elu ja missiooni iga aspekti osas. Ajaloalise suhtsessiooni märki kasutanud kirikutes on esinenud skismasid. Samuti ei ole märk piiskopi isikliku ustavuse tagatiseks”.¹³ Just ajaloolise piiskopiameti asetamine kogu kiriku apostliku järjepidevuse konteksti on see, mida tuleb pidada oluliseks.

---

¹⁰ PCS, 41; vrđl BEM, “Ministry,” 13.

¹¹ PCS, 50. Piiskopiameti järjepidevuse märgist ning käte pealepanemisest kui Püha Vaimu anni märgist kõneldakse ka Lima dokumendis (BEM, “Ministry,” 38-39).

¹² Mary Tanner, “The Anglican Position on Apostolic Continuity and Apostolic Succession in the Porvoo Common Statement,” *Visible Unity and the Ministry of Oversight* (London: Church House Publishing, 1997), 115.

¹³ PCS, 51.

Siinkohal võib tsiteerida üht varasemat anglikaani-luteri dokumenti, 1987. aasta Niagara Avaldust, mis omakorda osundab üht rooma-katoliku ja luteri kiriku ühiskomisjoni dokumenti ning milles on selgelt väljendatud sama mõte: “Piiskopiameti apostlik suktsessioon ei seisne eeskätt ordineeritute katkematus ahelas, vaid kiriku karjaseameti järjepidevuses, mis seisab apostliku usu kontinuiteedis ja on juhitud piiskopi poolt, selleks et hoida seda Katoolse ja Apostliku Kiriku osaduses.”¹⁴ On ju luterlik teoloogia vastuks apostliku suktsessiooni kitsale mõistmisele alati rõhutanud, et kiriku apostlikku järjepidevust tuleb näha usu ja evangeeliumi järjepidevuses, mis teostub sõna ja sakramendi ameti jätkuvuse kaudu.¹⁵ Porvoo tekst on siin üsna paindlik, väites, et “ustavust kogu kiriku apostlikule kutsumusele viib edasi rohkem kui üks järjepidevuse tee”.¹⁶ See tähendab, et ajaloolise episkopaalse suktsessiooni säilitanud kirikud võivad vabalt tunnustada ka sellist piiskopiameti järjepidevust, mis on edasi antud presbüterliku, st preestrite poolt teostatud ordinatsiooni läbi reformatsiooniperioodil, nagu luterlikes kirikutes Saksamaal, Taanis, Norras jm. Samuti võivad kirikud, kus piiskopiamet sellisel viisil edasi anti, omakorda osaleda vastastikusel piiskoppide ordineerimises nende kirikutega, mis omavad ajaloolist episkopaati, ning võtta omaks selle märgi, eitamata oma apostlikku järjepidevust. Enamgi veel, Porvoo dokumendis öeldakse selgelt: “Meie kirikute ja ame-

---

¹⁴ *Apostolic succession in the episcopal office does not consist primarily in an unbroken chain of those ordained, but in a succession in the presiding ministry of a church which stands in the continuity of apostolic faith and which is overseen by the bishop in order to keep it in the communion of the Catholic and Apostolic Church. (The Niagara Report, 53)*

¹⁵ Vt näiteks Warren A. Quanbeck, “A Contemporary View of Apostolic Succession,” *Lutherans and Catholics in Dialogue IV: Eucharist and Ministry* (New York: Representatives of the USA National Committee of the Lutheran World Federation and the Bishop’s Committee for Ecumenical and Interreligious Affairs, 1970), 178-188.

¹⁶ PCS, 52.

tite vastastikune tunnustamine *eelneb* [minu rõhutus – V.V.] teoloogiliselt käte pealepanemise kui märgi kasutamisele ajaloolises suhtesessioonis. Märgi uuesti kasutusele võtmine ei nõua nende kirikute vaimulike ametite kritiseerimist, kus märki enne ei kasutatud”.¹⁷ Siiski jääb ajaloolise piiskopi-ameti märgi kasutamine kestvaks kutseks ühtsusele ning on vahendiks, “et kiriku ühtsus ning järjepidevus saaksid veelgi nähtavamaks igal ajal ja igas paigas”.¹⁸

MEISSENI PROTSESS: EDUSAMMUD JA RASKUSED

Inglise Kiriku ning Saksamaa luterlike, reformeeritud ja evangeelsete uniaatkirikute esindajate poolt väljatöötatud Meisseni Ühisavaldus valmis juba 1988. aastal ning allkirjastati 1991. Porvoo dokument kasutab selle dialoogi tulemusi, ent astub sammukese kaugemale: nimelt tänu ühisele arusaamale vaimulikust ametist saab võimalikuks täielik kirikuosadus ühes vaimulikkonna vastastikuse tunnustamisega, mida Meissen paraku ei saavuta. Kui luterlaste jaoks pole anglikaani vaimulike tunnustamisega probleeme, siis anglikaanide poolelt vaadatuna on täieliku osaduse (*full communion*) loomise eelduseks ikkagi ajaloolise episkopaadi olemasolu, kuigi ametlikult pole luterlaste vaimulikku ametit mittekehtivaks tunnustatud. Saksa protestantide jaoks jääb siin küll mõneti arusaamatuks, et kui kirikud on deklareerinud täielikku ühtsust õpetuses ja usus või vähemalt kristliku usu fundamentaalküsimustes, miks peaks siis vaimuliku ameti teostamine erinevates ajaloolistes vormides saama takistuseks kirikutevahelisele osadusele ja ühtsusele. Meisseni tekst sedastab: “Luterlikud, reformeeritud ja uniooni kirikud, olles küll järjest enam valmis hindama piiskoplikku suhtesessiooni “kui kogu

---

¹⁷ *Ibid*, 53.

¹⁸ *Ibid*, 53.

Kirikute elu apostlikkuse märki”, on seisukohal, et see konkreetne *episkope* vorm ei peaks saama “täieliku, nähtava ühtsuse” vältimatuks tingimuseks”.¹⁹

Meisseni Ühisavaldus jaguneb järgmisteks peatükkideks: (I) Kirik kui Jumalariigi märk, instrument ning eelmaits; (II) Kirik kui *koinonia*; (III) Kasvamise täieliku, nähtava ühtsuse suunas; (IV) Juba praegu jagatud osadus; (V) Usu ühisosa; (VI) Vastastikune tunnustamine ja edasised sammud. Viimane, 6. peatükk sisaldab Meisseni Deklaratsiooni. Selles (nagu hiljem Porvoo dokumendisk) tunnustavad pooled teineteist kirikutena, mis kuuluvad “Jeesuse Kristuse ühte, pühasse, apostlikkuse ja katoolsesse Kirikusse”, kus “kuulutatakse puhas Jumala Sõna ja seatakse õigesti ristimise ja armulaua sakramente” ja mille ordineeritud vaimulikke tunnustatakse “Jumalast seatutena ning Tema armu tööriistadena.” Kuid just see viimane lause jätkub anglikaanide ja saksa protestantide dialoogi põhiprobleemiks kujunenud küsimuse nimetamisega: “me ootame, et saabub aeg, kui meie kirikute leppimine (*reconciliation*) teeb võimalikuks vaimulike vastastikuse tunnustamise”.

Selle aja saabumise nimel on Meisseni protsessis osalevad kirikud jätkuvalt töötanud. 1996. aastal peeti kirikutevaheline teoloogiline konverents teemal “Teel nähtava ühtsuse poole: *Episkope* meie kirikute ajaloos, teoloogias ja praktikas ning ühiselt jagatud tulevikus”, mis käsitles just piiskopiametiga seotud problemaatikat. Huvitav on lugeda konverentsi sakslasest kaasesimehe prof dr Ingolf Dalferthi arutlusi Porvoo mudeli rakendatavuse kohta Meisseni protsessis. Dalferth suhtub üsna kriitiliselt Porvoo dokumendis kasutatud märgi-teoloogiasse, mille taga ta näeb selgelt sõnasutamata ja korralikult läbitöötamata sakramenditeoloogiat.²⁰

---

¹⁹ *Ibid*, 16.

²⁰ Ingolf Dalferth, “Ministry and the Office of Bishop According to Meissen and Porvoo: Protestant Remarks about Several Unclarified Questions,” *Visible Unity and the Ministry of Oversight*, 33-34.

Ta heidab Porvoo argumentatsioonile ette, et see jääb hämaraks, kuna püüab “midagi segast seletada millegi veel segasema abil”, ja leiab, et anglo-katoliiklaste mehhaanilise suktsessiooni teooria (*pipeline theory*) oli igatahes palju selgem kui seda on Porvoo märgi-teoloogia. Vahe on nimelt selles, et kui anglo-katoliiklaste väitel on ajalooline piiskopiamet kiriku eksistentsi seisukohalt hädavajalik, siis uuemas anglikaani eklesioloogias nähakse seda vältimatu vahendina eeskätt kiriku nähtava ühtsuse saavutamisel. Ingolf Dalferth paneb ette lahenduse otsimisel lähtuda põhimõttest liikuda vaidlusaluste probleemide juurde sealt, milles valitseb üksmeel. Nii peaksid anglikaanid ja saksa protestandid lähtuma sellest, et mõlemad pooled tunnustavad teineteist tõeliste kirikutena, mis “osalevad kogu Jumalarahva apostlikus missioonis” ja kus “kuulutatakse puhast Jumala Sõna ja seatakse õigesti ristimise ja armulaua sakramente”. Kui seda võtta tõsiselt, siis ei saa seoses vaimuliku ametiga kõneleda mingist *defectus ordinis*’est seoses vaimuliku ametiga. Protestantlikud kirikud pole Dalferthi sõnul iial lakanud olemast tervikuna apostlikud ega kaotanud ka ordineeritud vaimulikkonna apostlikku suktsessiooni. Vaimulik amet ei eksisteeri mingisuguse välise märgina, vaid teenib üksnes evangeeliumi kuulutamist sõnas ja sakramendis.²¹

Juba anglikaani teoloog Paul Avis on märkinud, et Inglise Kiriku ja teiste anglikaani kirikute paindumatus apostliku suktsessiooni küsimuses ei sobi kokku reformatoorse eklesioloogiaga (mis näeb kiriku ühtsuse piisava tingimusena puhta evangeeliumi kuulutamist ja sakramentide õiget jagamist) ning takistab osadusse astumast teiste protestantlike kirikutega.²² Pealegi on ironia selles, et rooma-katoliku kirik ei

²¹ *Ibid*, 35-42.

²² Paul Avis, “What is Anglicanism?” *The Study of Anglicanism*, Stephen Sykes, John Booty, eds., (London: SPCK/Fortress Press, 1988), 419.

tunnusta omakorda anglikaani kiriku vaimulikku ametit.²³ Samas ei saa oodata, et anglikaani kirik loobuks ajaloolise piiskopiameti mõistest, kuigi selle teoloogilise tähenduse ja vajalikkuse osas on anglikaanide endi seas erinevaid, koguni vastakaid arvamusi, nagu 1995. aastal Saksamaal peetud anglikaani ja evangeelsete teoloogide konverentsil ka selgelt välja öeldi.²⁴

PORVOO JA MEISSENI EKLESIOLOOGIA

Porvoo ja Meisseni tekstid ei keskendu üksnes kiriku vaimuliku ameti teemale, vaid nagu juba märgitud, asetavad selle laiemasse eklesioloogilisse konteksti. Olgu siinkohal visandatud olulisemaid jooni mõlema dokumendi eklesioloogilisest kontseptsioonist.

Nii Meisseni kui Porvoo Ühisavaldus kõneleb kirikust kui osaduskonnast (*koinonia*).²⁵ Esimeses nenditakse: “Me oleme tänapäeval koos teiste kristlastega taasavastamas Kiriku osaduskondlikku (*communal*) iseloomu”.²⁶ See osadus-

²³ Paavst Leo XIII tunnistas bullas *Apostolicae Curae* (1896) anglikaani ordinatsioonid ja seega nende vaimuliku ameti kehtetuks. On tarbetu lisada, kui väga see otsus masendas anglo-katoliiklikku suunda.

²⁴ Vt *The Report of the Meissen Commission, 1991-1996* (London: General Synod of the Church of England, 1997), 64. Arvamused lahknevad, kas pidada ajaloolist episkopaati Kiriku olemusse (*esse*) kuuluvaks ja tema eksisteerimiseks hädavajalikuks või üksnes kasulikuks (*bene esse*) institutsiooniks. Anglo-katoliiklaste meelest ei saa kirik ilma apostlikus suktsessioonis seisvate piiskoppideta eksisteerida, vt näiteks Kenneth E. Kirk, ed, *The Apostolic Ministry: Essays on the History and the Doctrine of Episcopacy* (London: Hodder & Stoughton, 1946), 40 — teos, mida peetakse anglo-katoliikliku teoloogia manifestatsiooniks.

²⁵ Nn *koinonia*-eklesioloogia kohta vt näiteks luterliku teoloogi Robert W. Jensoni artiklit “The Church as *Communio*,” *The Catholicity of the Reformation*, Carl E. Braaten, Robert W. Jenson, eds, (Grand Rapids, Michigan/Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 1996), 1-12.

²⁶ PCS, 4.

kond või *koinonia* tähendab kõigepealt elavat osadust Kolmainu Jumalaga ja Tema kaudu kaaskristlastega. Niisiis on asetatud rõhk mitte kiriku hierarhilisele struktuurile, vaid osaduskondlikule iseloomule, mis on rajatud evangeeliumi kuulutamisele, ristimise ja armulaua sakramendi jagamisele ning sellest lahutamatu koguduse vaimulikule ametile.²⁷ Sellega on taas lähenetud apostliku ajastu ning uustestamentlikule kirikumõistmisele.²⁸

Mõlemad dokumendid kirjeldavad kirikut samuti kui Jumalariigi — ajaloovälise reaalsuse — märki, instrumenti ja eelmaitset.²⁹ Porvoo Ühisavaldus ütleb: “Kirikut kui osaduskonda tuleb pidada vahendiks Jumala lõpliku eesmärgi saavutamisel. Ta eksisteerib Jumala auks, et teenida, kuulekuses Kristuse missioonile, inimkonna ja kogu loodu lepitamist (Ef 1:10). Seepärast on kirik saadetud maailma kui märk, vahend ja eelmaiste reaalsusest, mis tuleb teiselt poolt ajalugu — Jumalariigist. Kirik kehastab eneses lunastust ning Jumala ja üksteisega läbi Jeesuse Kristuse lepitatud uue inimsoo müsteeriumit (Ef 2:14; Kl 1:19-27)”.³⁰ Kirik on jumalik reaalsus, püha ja praegust lõplikku reaalsust ületav, ent inimliku institutsioonina siiski inimühiskonna rikutust jagav ning seetõttu meelearandust, uuenemist ja reforme vajav.³¹

Et kirik võiks täita oma missiooni, peab ta olema ühtne.³² Kristlaste lahusolek on ebanormaalne olukord,

²⁷ PCS, 17.

²⁸ Eesti kirikuloolastest ja teoloogidest on algkristliku ja hilisema kirikumõistmise teemal kirjutanud Arthur Võõbus artiklis “Kirik ja selle olemus Uue Testamendi kuulutuses, ristikoguduse ajaloolises kujunemises ja kaasaja kristluses”, *Issanda kiriku tööpõllul* (Eesti Vaimulik Raamat, Uppsala, 1962), 36-45, kus ta ehk liigagi teravalt vastandab uustestamentliku *ekklesia* ning ajalooptsessi käigus kujunenud institutsionaalse kiriku.

²⁹ MCS, 3; PCS, 18.

³⁰ PCS, 18.

³¹ *Ibid*, 20.

³² MCS, 6.

skandaal.³³ Samas ei tohiks nähtavat ühtsust segamini ajada ühetaolisusega. Kuid ühes liikumisega suurema osaduse suunas muutub selgemaks ka kirikute arusaam sellest, mida see täielik, nähtav ühtsus sisaldama peab. Meissen'i teksti järgi väljendub ühtsus kõigepealt apostliku usu ühises tunnistamises sõna ja teoga, nii kohalikul tasandil kui universaalselt, osasaamises ühest ristimisest, ühest armulauast ja ühisest, lepitatud vaimulikkonnast, ning osadusesidemetes, mis võimaldavad kirikul igal tasandil hoida ja tõlgendada apostlikku usku, võtta vastu otsuseid, õpetada autoriteetselt jne.³⁴

Ajaloolist episkopaati mittetähtsustavad luterlikud kirikud võivad Porvoo dokumendile ette heita liigset piiskopiameti-kesksust.³⁵ Kuid Porvoo tekst rõhutab just ülevaatamisameti seotust kogu kiriku ja tema missiooniga. Piiskopiamet teenib ja ühendab kõiki usklikke ja sellega kogu maailma. Piiskopid kuulutavad sõna, juhivad sakramentide jagamist, vastutavad distsipliini eest, neil on pastoraalne ülevaade paigast, kuhu nad on läkitatud. Nad teenivad kiriku õpetuse ning jumalateenistusliku ja sakramentaalse elu apostlikkust, katoolsust ja ühtsust, vastutades kiriku missiooni juhtimise eest, kusjuures on märgitud, et “ühte-

---

³³ PCS, 22.

³⁴ MCS, 8. Porvoo dokument tsiteerib selles seoses roomakatooliiklaste ja luterlaste ühiskomisjoni teksti *Facing Unity. Models, Forms and Phases of Catholic-Lutheran Church Fellowship* (1985), paragrahv 5: “Kristuses antud ja Kolmainu Jumalas juurduva kiriku ühtsus teostub meie ühtsuses kuulutatavas sõnas, sakramentides ja vaimulikus ametis, mis on ellu kutsutud Jumala poolt ja edasi antud läbi ordinatsiooni.” (PCS, 26)

³⁵ Peatumata pikemalt Ameerika luterlaste ja episkopaalide dialoogi raskustel olgu siiski märgitud, et isegi piiskopliku struktuuriga ELCA paljud liikmed suhtuvad osadusse anglikaanidega üsna umbusklikult, kaldudes ajaloolise episkopaadi adaptatsioonis nägema luterlike põhimõtete reetmist ja ähvardades koguni skisma tekkimisega Ameerika luteri kirikus, vt “69.3% for Episcopal full communion”, *The Lutheran* 10 (1999), 9-11; David L. Miller, “CCM: Bishops seek bridges”, *The Lutheran* 11 (November 1999), 54-55.

gi nimetatud ülesannet ei tohiks täita lahus kirikust kui tervikust”.³⁶ Seega on piiskopiameti väärtustamine Porvoo Ühisavalduses kaugel mingit laadi monarhilise episkopaadi taastamisest. Vastupidi, selles öeldakse: “Ülevaatamise ametit täidetakse isikuliselt, kollegiaalselt ja ühiskondlikult”.³⁷ Niisiis teostab piiskop ülevaatamise ametit nii isiklikult kui kollegiaalselt koos kogu vaimulikkonna ja üldkiriku tasandil koos teiste piiskoppidega ning ühiskondlikult (*communally*), st osaduses kõigi kristlastega, kuna “ordineeritud vaimulikkonna tegevuse juured on koguduse elus, nõudes koguduse tõhusat osavõttu Jumala tahte avastamisest ja Vaimu juhtimisest”.³⁸ Seega lisatakse kirikujuhtimise episkopaalsele-hierarhilisele vertikaalteljele seda tasakaalustav sinodaalne horisontaaltelg.

Kokkuvõtteks — Meisseni ja Porvoo dokumentide eklesiooloogia asetab rõhu kiriku osaduskondlikule iseloomule ja näeb temas Jumalariigi märki, vahendit ja eelmaitsset, mööndes samas kiriku kui inimliku institutsiooni pidevat uuenemisevajadust. Selle asemel, et rääkida kirikust kui hierarhisest õndsusasutisest, rõhutatakse, et ülevaatamise ametit ei saa täita lahus kirikust kui tervikust. See peaks hästi sobima luterliku kirikumõistmisega ning pakkuma mõtlemisainet ajakohaste kirikukorraldusküsimuste lahendamisel praktikas.

KUHU EDASI? HINNANG JA TULEVIKUVÄLJAVAATED

Nagu öeldud, ootab Meisseni protsess alles läbimurde saavutamist vaimuliku ameti, *episkope* ja ajaloolise episkopaadi küsimuses, milleks tuleb mõlemal poolel tööd jätkata. Kuigi Porvoo protsess on jõudnud selles osalevate kirikute nähtava ühtsuse saavutamiseni, ei tähenda see kaugeltki

³⁶ PCS, 43.

³⁷ *Ibid*, 44; vrd MCS 15.ix.

³⁸ PCS, 44.

lõppeesmärgi saavutamist. Porvoo Ühisavaldus pole ju mõeldud mingi lõppjaamana, kust enam kaugemale edasi minna ei saa. Vastupidi, Porvoo Deklaratsioonile alla kirjutamisega võtsid kirikud endale kohustuse teineteise vaimulike ametite tunnustamise ja koguduseliikmete pastoraalse teenimise kõrval sisse seada sobivaid kollegiaalse ja konsiliaarse nõupidamise vorme tähtsamate õpetuslike ja kirikuelu küsimuste arutamiseks. Kõik see aitab Porvoo osaduskonna kirikutel realselt koos tegutseda, ühiseid seisukohti kujundada ning vastastikuseid suhteid ja sidemeid tihendada.

Endine Ely piiskop ja tunnustatud anglikaani teoloog Stephen Sykes näeb nii Porvoo, Niagara kui teiste uemate anglikaani-luteri dokumentide tähtsust selles, et need rõhutavad *episkope* ja piiskopiameti apostlikku, missioonaarset iseloomu ega käsitle ülevaatamise ametit pelgalt bürokraatliku funktsioonina.³⁹ Porvoo Ühisavalduse oikumeenilist kaalu tuleb hinnata just *episkope* ja piiskopiameti nägemise tõttu kogu kiriku apostlikkuse raamistuses. Porvoo protsessi puhul tuleb samuti rõhutada, et vaimuliku ameti ja apostliku suhtsessiooni küsimuses ühisele arusaamale jõudmine on teinud võimalikuks täieliku vastastikuse tunnustamise, mis hõlmab vaimulikkonda ajaloolises järjepidevuses ja ühist sakramentaalset elu ning võimaldab luua konsiliaarset laadi sidemeid. Kuid uus kirikuosadus ei piirdu ju üksnes kirikujuhtide ja vaimulikkonnaga, vaid laieneb sõna otseses mõttes igale üksikule koguduseliikmele. Praktikas tähendab see, et näiteks iga Eesti või Norra luterlane võib Iiri- või Inglismaal elades olla sealse anglikaani kiriku liige ning osa saada kiriklikust teenimisest, ja loomulikult ka vastupidi. Teatud mõttes võiks koguni rääkida — kui kasutada Nathan Söderblomi väljendit — uue *corpus*

---

³⁹ Stephen Sykes, "Episkope and Episcopacy in Some Recent Bilateral Dialogues," *Episcope and Episcopacy and the Quest for Visible Unity: Two Consultations*, P. Bouteneff, A. Falconer, eds. (Geneva: WCC Publications, 1999), 103.

evangelicorum'i kujunemisest Põhja-Euroopa ruumis, mis ei taha olla mitte ainult evangeelne, vaid ka katooline. See ei tähenda muidugi mitte mingil kombel vastandumist rooma-katoliku kirikule või Porvoo protsessis mitteosalevatele evangeelsetele kirikutele. Lihtsalt on juhtunud, et kuigi anglikaanid on edenenud dialoogis Roomaga, on läbimurre ja reaalne osadus saavutatud hoopiski suhetes Põhjamaade luterlike kirikutega.⁴⁰ Aga siiski on ilmne, et Porvoo mudeli oikumeeniline tähtsus ja mõju ületab kaugelt selles kokkuleppes osalevate kirikute piirid.

Porvoo mudel ei nõua kirikutelt loobumist oma traditsioonidest, ajaloolistest struktuuridest ega kehtivatest õigusnormidest. Iga kirik võib säilitada oma liturgilised tavad ja kogu oma konfessionaalse pärandi rikkuse. Samuti pole kellelgi kavas muuta ei Canterbury ega Uppsala (või Porvoo) piiskopitooli mingisuguseks uueks Apostlikuks Aujärjeks, mis seisaks kõrgemal olemasolevatest kiriklikest juhtimisorganitest. Porvoo osaluskirikud säilitavad oma senised juhtimisstruktuurid ning on ja jäävad seotuks vabalt valitud kiriklike ühenduste, organisatsioonide ja lepetega, olgu selleks Luterlik Maailmaliit, Anglikaani Ühendus või Leuenbergi konkordia. Tõsi, anglikaanidele on valmistanud pisut raskusi Anglikaani Ühenduse (*Anglican Communion*) ja Porvoo Ühenduse (*Porvoo Communion* — Porvoo osaduskonna mitteametlik nimetus) vahekorra mõtestamine. Anglikaani kirikuid ühendab omavahel tihe ajalooline ja vaimulik side, vahest tugevaminigi kui erinevaid luterlikke kirikuid. Samas on tekkinud huvitav olukord, kus näiteks meie Eesti Evangeelne Luterlik Kirik on ühelt poolt osaduses anglikaanidega ja teiselt poolt ka nende Leuenbergi kokku-

---

⁴⁰ See tõsiasi näib vaid kinnitavat Elmar Salumaa kahe aastakümne taguses artiklis välja öeldud arvamust: "Kui üldse reaalsest interkommunioonist juttu saab olla, siis põhiliselt ikkagi protestantlike usutunnistuste piires." — E. Salumaa, "Armulauaõpetuse piirjooni," *Eesti Evangeelne Luterlik Kirik* (Tallinn: EELK Konsistoorium, 1982), 19.

lepele alla kirjutanud protestantlike kirikutega, kellega Briti anglikaani kirikutel täielik osadus seni puudub.⁴¹ Samuti saab huvitav olema küsimus suhetest Põhja-Ameerika analoogsetes kokkulepetes osalevate kirikutega. Kuigi ELCA ja episkopaalkiriku vaheline kokkulepe ei tähenda jõustumisel automaatse osaduse tekkimist kõigi nende kirikute vahel, kellega kumbki osapool enne osaduses oli, on siiski ilmselt vaid ajaküsimus, kui leitakse sobivad vormid üheltpoolt Porvoo Ühenduse kirikute ning teisalt Põhja-Ameerika lepinguosaliste luterlike ja anglikaani kirikute kommuniooniks.

Arne Hiob on arvanud, et meil Eestis peaksid Porvoo dokumendi põhimõtted olema üsna omased, kuna EELK-s on alati oluliseks peetud apostlikul alusel seismist ning juba sõja eel leidis märke piiskopiameti väärtustamisest. Ta pakub koguni, et Porvoo Ühisavalduks võiks seista EELK alusdokumentide loendis kõrvu VT ja UT kirjade, vanakiriklike sümbolite ja luterlike usutunnistuskirjadega.⁴² Sellele huvitavale mõttele jääb vaid lisada, et Porvoo põhimõtted aitavad tõepoolest kaasa meie teoloogilise mõtlemise muutumisele kiriklikumaks ning aitavad meil ehk senisest selgemini näha ka meie oma kirikut seismas Kristuse Apostliku ja Katoelse Kiriku järjepidevuses. Samas tugevdab Porvoo protsess meie enda luterlikku identiteeti ja aitab meil näha selle rikkusi.⁴³ Selles mõttes on endiselt aktuaalne see, mida on öelnud soome teoloog Jouko Martikainen: "On saanud tavaks kõneleda sakramentaalseist kirikuist

---

⁴¹ Selles seoses on asjakohane viidata Randar Tasmuthi artiklile "Meie usume ühte...", *Eesti Kirik*, 15. 08. 2001, kus ta nendib: "Probleemaatiline on see, et EELK on nii Porvoo osaduskonna kui Leuenbergi Konkordia liige, kuid mõlemas liidus üheaegse osalemise teoloogia ja tähendus on nii meil endal kui ka mitmel muul kirikul läbi mõtlemata."

⁴² Arne Hiob, *Piiskopkonnad – jah või ei?* (käsikiri, Tallinn 1998), 11.

⁴³ Selle kohta vt Johan Dalman, "What Porvoo does to me", *Unity Digest* 23, (2001), 26-30.

ja sõna kirikuist. Me luterlased oleme põhjendatult uhked selle üle, et meie pärimuses on sõna ja sakramendid tasakaalus. ... Krüptokalvinistlik mõju on meil aga tugev. Alles kohtumine mõne sakramentaalse kiriku, nagu Bütsantsi kirikuga, revitaliseerib meie pärimuses olevad ehtsa sakramentaalse spiritualiteedi elemendid.”⁴⁴ Sama võiks öelda luterlaste kohtumisest anglikaani kirikuga, mis ühelt poolt on ehk enam säilitanud õhtumaise kiriku sakramentaalset spiritualiteeti, kuid teisalt on reformatsioonist võrsunud kirikuna meile vaimulaadilt lähedane. Praktilises mõttes annab osalemine Porvoo protsessis EELK-le kui väikerahva väikesele kirikule võimaluse kaasa rääkida suuremates arengutes.

Lõpetuseks tahaksin loota, et eklesioloogilised küsimused pälvivad ka eesti teoloogide suuremat tähelepanu. Edasiliikumine oikumeenilisel rindel ei nõua üksnes kiriku-poliitilisi pingutusi ja praktilisi samme, vaid samuti oma usu ja konfessionaalse pärandi pidevat mõtestamist ning asetamist universaalse Kristuse koguduse laiemasse konteksti, mis omakorda aitab meil kindlamini seista Tema evangeeliumi tunnistajatena kolmandale aastatuhandele vastuminevas valdavalt postkristlikus ühiskonnas.

---

⁴⁴ Jouko Martikainen, “Luterlus kristlike konfessioonide keskel?” *Eesti Evangeelne Luterlik Kirik* (Tallinn: EELK Konsistoorium, 1985), 47.